

SUOMI, TEKSTIT JA MÄKELÄ

Klaus Mäkelän *Valtio, väkijuomat ja kulttuuri. Kirjoituksia Suomesta ja sosiologiasta* (Gaudeamus, Hanki ja Jää) on hiljan 60 vuotta täyttäneen yhteiskuntatieteen moniottelijan juhla-kirja. Teos koostuu vuosina 1981–1997 julkaistuista artikkeleista ja kirjoituksista, varmaankin useimmille suomalaisille yhteiskuntatieteilijöille tutuista. Se on jaettu viiteen osastoon. Avauksen ja lopetuksen välissä käsitellään hyvinvointivaltiota, kääntämistä ja kulttuuria omissa osastoissaan, ja koko pakettia läpäisevät Suomi ja sosiologia. Nähdäkseni teoksen alku (*Minun kouluni* [1988]) ja loppu (*Sosiologia ja Suomi, tekstit ja elämä* [1992]) ohjaavat lukijaa näkemään kirjan persoonallisena yhteiskunnallisena puheenvuorona: teksteistä on luettavissa surua yhdenlaisen Suomen ja suomalaisuuden haipumisesta, nykyisyyden ja todennäköisen tulevaisuuden kritiikkiä, mutta myös luottamusta uusien sukupolvien omiin projekteihin, vaikka ne eivät ehkä olisikaan kirjoittajan jakamia. Teos ei kuitenkaan ole mikään mielihopekirja, vaan se koostuu tehdyistä töistä: on hyvää ja hyödyllistä, että esimerkiksi Klaus Mäkelän kulttuuria käsittelevät tärkeät artikkelit löytyvät nyt yhdestä kirjasta. Kirjan teksteissä on tutusti läsnä se Mäkelä, joka tietää, kuinka kirjoitetaan kepeästi olematta kevyt.

Kirjan ensimmäinen laajempi osasto käsittelee siis hyvinvointivaltiota. 1980-luvulla kirjoitettujen artikkeleiden keskeisiä teemoja ovat solidaarisuus, hupenevan työn jako, tasa-arvoinen koulutuspolitiikka, kansalaisyhteiskunnan liikevoima.

Kootusti sanottuna näissä teksteissä pohditaan tilannetta, jossa hyvinvointivaltion sisäinen liike näyttää kadonneen kuin kiekko avantoon kesken hyvän matsin. Mäkelä erittelee hyvinvointivaltiota sekä pohtii mahdollisuuksia projektin jatkamiseen mielekkäällä tavalla.

Ensimmäinen artikkeleista *Sosiaalipolitiikka ja hyvinvointivaltion kriisi* (1982) sijoittaa itsensä taitekohtaan, jossa tuloerojen kaventamisen politiikka nähdään päättyneeksi. Nykyvinkkelistä katsottuna on todettava, että monet tuolloisista huolenaiheista ovat samoja huolenaiheita edelleenkin, nyt vain globalisaatioon nivellettyinä.

Vuonna 1988 kirjoitetussa artikkelissa *Suomi ja sen hyvinvointivaltio, valtio ja sen Suomi* Mäkelä toteaa pitkän oppositiokauden opettaneen kokoomuksen aikanaan omaksu-maan hyvinvointivaltion projektin. Puolue oppi tuolloin ennen kaikkea yhteiskunnallisen keskustelun kehikot, sen, mikä yhteiskunnassa katsotaan mahdolliseksi. Monet kirjoittajat näkevät, että nykyisin juuri tämä mahdollisen horisontti on muuttunut. Esimerkiksi Zygmunt Bauman toteaa yksinkertaiseksi faktaksi sen, ettei firma kuulu duunareille eikä johdollekaan, vaan osakkeenomistajille. Baumanin mukaan se, mikä vielä Reaganilta ja Thatcherilta vaati hirvittävän määrän puhetta ja perusteluja, menee tänään läpi pelkästään toteamalla ”tosiseikat”. Kun Mäkelä toteaa ajan osoittavan, syntykö Suomeen rajun kapitalismin puolestapuhujien ryhmä, näyttää se nyt olevan äänekkäällä oraalla osassa kokoomuksen nuorta

polvea, eikä köyhien kyykyttäminen taida niin tavatonta olla nyt muutenkaan. Silti, vaikka mahdollisuus kovan sosiaalipolitiikan esillä pitämiseen on nyt selvästi olemassa, se ei ole ainoa mahdollinen näkökulma. Eräiden puheiden ja toimintatapojen herättämä nära ei osoita suomalaisen yhteiskuntaa koskevan keskustelun ja poliittisen ilmapiirin olevan baumanilaisen yksitoinen, ja suuttumus kertoo myös ryhmän sisäisen solidaarisuuden vitalisuudesta.

Tästä aukeaa kysymys, jota Mäkelä toistuvasti pitää esillä: suomalainen yhteiskunta on perustoiltaan koko lailla kansalaisliikkeiden nostamien kysymysten kanavoitumista valtion asioiksi, mutta kuinka tämä kytkös toimii tänään? Merkillepantavaa on ollut, että näkyvimmat markkinahumun kriitikot ja hyvinvointivaltion puolustajat taitavat nykyisin olla kansalaisliikkeiden sijasta kirkon johtoa kansan jonottaessa leipää ja osakkeita. Mikäli tämä tarkoittaa, että konservatiivisuus (”koskaan et muuttua saa”) ja hyvinvointivaltion projekti ovat ne asiat, jotka tänään liitetään yhteen, pitäisi kadoksissa olevaa liikevoimaa ehkä etsiä niistä asioista, joihin edistykseksi ”x katsoi horisonttihin”) tänään niveltyy. Sosiaalipolitiikan purkupuheet eivät tosiaankaan sellaisia ole; leipä on ollut lattialla ennenkin ja useimmat sen myös muistavat. Sen sijaan erilaiset ns. uudet liikkeet nostavat edelleen koko ajan esiin kysymyksiä, joista saattaisi olla myös hyvinvointiprojektin liikeenergiaksi, ja verrattuna 1980-lukuun nyt saattaisi olla myös val-

miuksia tarkemmin nähdä, ettei lo-putakaan ole kyse yhden asian tai edes yhden yhteiskunnan liikkeistä. Näiden liikkeiden teemat eivät ehkä ala tulonjakoa koskevista kysymyk-istä, mutta kaartuvat niihin kyllä.

On tuskin sattumaa, että Mäkelä on tähän osioon liittännyt tekstejä, jotka selkeästi ottavat kantaa nykyi- sin globalisaatiobanderollin alla käy- tävään keskusteluun hyvinvointival- tiosta. Jos miettii, mitä globalisaa- tiokeskustelu on tuonut lisää aiem- paan, ei kyse olekaan ehkä aiheista. Päinvastoin keskustelu globalisaa- tiosta on jäänyt vanhan vangiksi eri- tyisesti silloin, kun sen nähdään ole- van vain uusi nimi ultravapaalle markkinataloudelle. Uutta globali- saatiokeskustelussa saattaisi olla sen kyky nostaa esiin kysymyksiä käsit- teiden sisällöistä: mitä tarkoitetaan kulttuurilla, yhteiskunnalla ja ”sen” rakenteilla, ryhmän sisäisellä soli- daarisuudella? Mäkelän hyvinvoin- tivaltiota käsittelevissä artikkeleissa ajateltu ryhmä tuntuu olevan lähtö- kohtaisesti perin suomalainen kult- tuurisessa merkityksessä. Sille on pe- rusteensa: maahanmuuttajien määrä Suomessa oli kirjoitusajankohtana vähäisempi kuin nyt ja kasvoi mei- käläisittäin radikaalisti vasta 90-lu- vun taitteessa. Vaikkei se suuri ole vielä, silti se on sellainen, että tässäkin maassa joudutaan jo pohti- maan, mitä tuo ajatus ryhmän sisäi- sestä solidaarisuudesta suomalaisuu- den kautta määriteltynä tuo muka- naan. Valtio ja kansa luovat käytän- töinä ja käsitteinä erinomaisen laa- joja ja vähintäänkin kohtuullisesti toimivia solidaarisuuden piirejä, mutta laajuudessaankin niillä on omat, nyt maahanmuuton ja globa- lisaatiosta käytävän keskustelun kautta paljastuvat rajansa.

Muun muassa tässä mielessä Suo- mi on toinen kuin 1980-luvulla ja sen vuoksi monet tärkeät yhteis- kunnalliset kysymykset muotoutu- vat osin uudella lailla, esimerkiksi

tasa-arvoisen koulutuspolitiikan noudattaminen saa etnisistä eroista yhden uuden kimurantin muuttu- jan. Samaa on kuitenkin sen verran paljon, että Mäkelän 80-luvun kir- joitukset ovat selkeitä puheenvuo- roja vielä tällekin päivälle. Mainita voi pohdinnat työajan lyhentämi- sestä ja sitä kautta työn tasaisem- masta jakamisesta, ja aina ajankoh- taista on myös tasa-arvoisen koulu- tuspolitiikan puolustus maassa, jos- sa jo väestöpohjan koko saa jäsen- tenväliset pudotuspelit näyttämään järjettömiltä.

Väkijuomaosastossa alkoholi nähdään yhteiskunnallisena kysy- myksenä, jonka muotoutumiseen vaikuttavat muiden seikkojen muas- sa niin viranomaiset, kansalaisliike- keet kuin myös edellisiä pitkäkes- toisempi kulttuuri sekä yhteiskun- nan rakenteet. Tällaisina monitasoi- sina kysymyksenasetteluina kaksi ensimmäistä artikkelia, *Alkoholiky- symyksen historialliset muodot* (1981) ja *Yhteiskunnallinen väkijuomakysy- mys eilen ja tänään* (1995) tarjoaa hyvän esimerkin minkä tahansa il- miön sosiologiselle problematisoi- nille. Artikkelit kuuluvat myös sii- hen monien eri kirjoittajien jaka- maan projektiin, jonka ansiosta myytti suomalaisesta viinapästä ei enää paikannu geeneihin.

Kaksi seuraavaa kirjoitusta, lyhyt *Suomalainen yksinäisyys ja suomalai- nen viinapä* (1982) sekä yhdessä Matti Virtasen kanssa vuonna 1987 kirjoitettu *Kauppaoppilaiden suoma- lainen humala*, pohtii alkoholin ja alkoholin käytön merkitysten suo- malaista suhdetta. Ensimmäistä voi- si esitystapaan viitaten luonnehtia tienviitaksi, toista sitten lukijan raa- haamiseksi tuolla tiellä. Ainakin itse toivoisin sellaisen esitystavan jo väis- tyvän, jossa ajatellaan laadullisen tutkimuksen raportointiin kuulu- van lukuisten aineistolainausten esittelyn. Kyse on tavasta, josta ei vielä kukaan yksipuolisella päätöksellä

irtauduta. Kauppaoppilaiden tokai- sujen sijasta on kuitenkin huomata- vasti valaisempaa edellä maini- tusta artikkelistakin lukea, millaisen ajatuskehikon läpi aineistoa on tul- kittu, millaisiin johtopäätöksiin on tultu ja miten sanottu keskustele- e aiemmin sanotun kanssa. Näissäkin kahdessa kovin erilaisessa kirjoituk- sessa asia on se, joka vakuuttaa tai ei vakuuta, toisessa pointti vain huk- kuu kauppiSLaisten löpöttelyyn.

Väkijuomaosaston kaksi viimeis- tä artikkelia pohtii päihdeongel- maisten oman maailman ymmärtä- misen tärkeyttä ja sen pragmaattista merkitystä hoidolle. Näissä artikke- leissa voi nähdä selkeästi kaikissa kirjan teksteissä esiintyvän yleisen suhtautumistavan: ihminen ei ole esine ja hänet tulee ottaa vakavasti. Suhtautumistapa ei jää moraaliseksi huudahdukseksi, vaan tulee teorian ja käytännön rakentamisen osaksi.

Mäkelän tapa eritellä kulttuuria ja suomalaisuutta on ollut se, josta kirjoittajan olen tuntenut ensim- mäisestä opiskeluvuodesta alkaen. Kulttuurin ja yksilön välisen vuoro- vaikutuksen erittely on useasti tasa- painoilua kahden näkemyksen vä- lillä: koko ajan on yhtäällä vaara ko- rostaa kulttuuria liikaa ja tehdä yk- silöstä intohimoton ja ulkoahoju- tuva tolo, ja toisaalla tulee taas vas- taan ympäristönsä ja monet suh- teensa mihin tahansa muottiin vääntävä kaikkivoipa yksilö. Kum- matkin näkemykset ovat sellaisia, joihin päivänvalossa on vaikea us- koa. Ihminen on sekä kulttuurin tuote että sen tuottaja.

Mäkelän kulttuuri on onnistu- neesti noiden näkemysten välissä. Siinä kulttuuri nähdään resurssina, joka toisaalta rajoittaa asioiden mahdollisia ymmärtämisen ja esit- tämisen tapoja, mutta joka juuri tä- män rajoittamisen kautta samalla te- kee elämästä ymmärrettävää ja yh- dessä elettävää. Mäkelän näkemys kulttuurista lähtee kielestä, jopa sii-

nä määrin, että ensimmäisellä luku-kerralla tulisi pohtineeksi kirjan ni-men osuvuutta. Kieli ei näissä artikkeleissa ole kuitenkaan irrallaan kielel-lyksen käytöstä ja käyttäjistä, jolloin malliin tulee eloa samalla, kun on mahdollista säilyttää kulttuuri-kä-sitteen profiili. Kielen ja kulttuurin käytön ja käyttäjien mukaanottami-nen avaa näkemystä myös suuntaan, jossa kulttuuristen muutosten poh-timinen käy mahdolliseksi.

Kirjoituksissa kulttuuri on usein kansallinen, suomalainen tai muu vastaava, jonka sisältö löytyy suku-puoliin ja sosiaalisiin asemiin perus-tuvaa kulttuurista vaihtelua. Tässä mielessä kulttuuri lähestyy sen ant-ropologista määritelmää. Pitkälle vietynä koteloitunut heimoajattelu on ongelmallista, sillä siinä helposti lipsahdetaan puhumaan alkuperäis-estä ja aidosta kulttuurista, jolle vieraat vaikutteet ovat lähtökohtai-sesti myrkyä, oli sitten kyse laina-sanoista tai ”ulkomailta ohjatusta” nuorison liikehinnästä. Mäkelän näkemyksessä kulttuurista kielipai-notus vie käsitettä kuitenkin reip-paasti symbolisen viestinnän suun-

taan, jolloin niin haluttaessa on mahdollista ajatella myös antropo-logisesti määriteltyjen kulttuurien välistä vuorovaikutusta, sen suju-vuutta, takkuamista ja ennen muu-ta vaihtoa eli oppimista. Vaihdon teoretisointi, joka nykyisin on lu-kuisissa heikoissa -isaatio-loppuisis-sa kantimissa, olisi ehkä tärkeimpiä tämän päivän kulttuurintutkimuk-sen tehtäviä.

Suomalaisuuden ystävä lukee Mäkelän artikkeleita kuin perhe-albumia: tuossa joku haukkuu itse-ään, tuossa taas keuhataan kaveria välikäden kautta. Kirjoituksissa täl-lainen suomalaisuus nähdään jok-seenkin väistyvänä ja Mäkelä sanoo olevansa tästä surullinen. ”Toivon ja luotan kuitenkin lujasti siihen, että Jouko Turkan ja Jeja Pekka Roosin tapa jakaa moraalisia ansioita ja vas-

tuita itselleen ja muille säilyy vielä heidän lapsenlapsilleen” (s. 226). Säilyisi varmasti, mikäli kulttuuri siirtyisi lapsille pelkästään vanhem-milta. Nykyisin muun muassa itsensä kehumista taotaan päihin jopa kursseilla, joiden on määrä opettaa kurssilaiselle tämän ”vahvuusalu-ee”, ja sen jälkeen tapa myydä itsensä – sikäli lohdullista, että kehu-minen täytyy ainakin vielä nimen-omaan opettaa. Pikkulintujen ker-toman mukaan asiat ovat kuitenkin niin, ettei työhönottajia ole varsinaisesti koulutettu lukemaan näitä viestejä kuten kuuluisi: siellä istuu edelleen väkeä, joiden *great* on va-rattu muuhun käyttöön kuin itsen-sä esittelyyn.

PETRI RUUSKA

KLAUS MÄKELÄ
VALTIO, VÄKIJUOMAT JA KULTTUURI
KIRJOITUKSIA SUOMESTA JA SOSIOLOGIASTA
HELSINKI: GAUDEAMUS, HANKI JA JÄÄ, 1999
279 s.

TIEDON JA INFORMAATION VERKOT

Tieto ja tietoyhteiskunta -artikkeli-kokoelma on yhteenveto Suomen Akatemian rahoittamasta Tietoyh-teiskunnan tila ja tulevaisuus -hank-keen tähänastisesta työstä.

Matti Vuorensyrjän mukaan teoksen lähtökohtana on ollut, että tietoyhteiskunta on ihmisyyteistö ei-

kä teknokraattisen (teknisbyrok-raattisen) kehittelyn tulos. Tietoyh-teiskuntakehityksen siemen ei ole tietotekniikassa vaan inhimillisessä tiedossa ja osaamisessa.

Vuorensyrjän mukaan uudet vies-tintävälineet, kuten tietoverkot, ovat arkipäiväistyneet. Näyttää siltä, että

juuri tietoverkon paikka tietoyhteis-kunnan mediamaisemassa hahmot-tuu sitä selvemmin, mitä arkipäiväis-emmäksi se käy.

Suomi on ”ykköstietoyhteiskun-ta” nimenomaan tietoteknisten in-novaatioiden, ennen muuta matka-puhelinten ja verkkoyhteyksien